

РОЗДІЛ VI. ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 340.1

Руслан Басенко

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ORCID ID 0000-0001-9760-6321

DOI 10.24139/2312-5993/2023.03/414-423

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОГО ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто теоретико-концептуальний зміст та виявлено соціокультурне значення правової освіти сучасного офіцера збройних сил в умовах воєнного стану в Україні. Виявлено, що правова освіта військових спрямована на розвиток високого професійного рівня правової свідомості і правової культури майбутнього офіцера, що забезпечує бездоганне дотримання ним правових норм, юридичних актів як під час безпосереднього виконання завдань, так й у повсякденному житті. Аксіологічний вимір правової освіти представлено за трьома основними критеріями – процесуальними (правове навчання та правове виховання) та результативними (розвиток правової грамотності, правової культури та правової свідомості). Аксіологічний вимір правового навчання конкретизовано за кількома аксіологічними кластерами: вивчення основ юридично-правової підготовки, формування правового складника професійно-стратегічного мислення, оволодіння змістом військового права як спеціалізованої галузі права тощо. Аксіологічний вимір правового виховання розглянуто під кутом зору громадянського виховання, формування таких якостей як людиноцентризм, гуманізм, справедливість. Натомість аксіологічний вимір результатів правої освіти в цілому проаналізовано під кутом зору правової грамотності, правової свідомості та правової культури як ключових результатів правової освіти.

Ключові слова: *правова освіта, цілісна освіта, ціннісний вимір, цінності, підготовка офіцерів збройних сил, військовий фахівець, компетентнісний підхід, воєнний стан, значення правової освіти.*

Постановка проблеми. Уведення в Україні правового режиму воєнного стану цілком закономірно вплинуло на усі сфери життя українців, а другий рік повномасштабної війни обумовив потребу кардинальної перебудови усіх галузей, зокрема й освіти. У доповіді МОН «Освіта України в умовах воєнного стану» підкреслено, що «...функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій» (*Освіта України, 2022*). Нині, зі зрозумілих причин, ключове місце в соціальній стратифікації суспільства посідають військові – офіцери, солдати, курсанти, а відтак й розвиток військової освіти потребує суттєво нових підходів та

трансформації. Одним з-поміж низки сторін військової освіти особливої уваги потребує правова, адже реалізація ухваленого Верховною Радою України Закону України «Про правовий режим воєнного стану» наділяє військових значними правами, дає цілком виправдані можливості для тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина (*Про правовий режим, 2023*). Для реалізації усієї повноти повноважень, якими законодавець наділяє військовослужбовців в умовах воєнного стану вагоме значення становить правова підготовка, як фахова, так й загальноюридична, що унеможливить ризики неправильного тлумачення військовослужбовцями тих чи тих норм чинного законодавства під час їхньої реалізації.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика правової освіти військовослужбовців, попри на перший погляд актуальність цієї теми, у педагогічній літературі представлена спорадично. Як правило, вона розглядається в межах професійної освіти офіцерів, не набуваючи статусу окремого предмета дослідження. З-поміж небагатьох відомих нам досліджень окремо назвемо наукові доробки В. Александрова, А. Балдецького, Н. Вавілової, О. Зарічанського, В. Кириленка, О. Сивака, В. Шемчук та інших. Водночас окремі системні дослідження як сутності правової освіти офіцерів збройних сил, так й цивілізаційного значення такої підготовки на сьогодні нам невідомі.

Мета статті: проаналізувати теоретико-концептуальний зміст та виявити соціокультурне значення правової освіти сучасного офіцера збройних сил в умовах воєнного стану в Україні.

Методи дослідження. В основі вивчення аксіологічного виміру правової освіти сучасного офіцера нами використано комплекс методів, як загальнотеоретичних, так і спеціальних. Поряд із залученням аналізу, систематизації, пояснення, порівняння, інтерпретації, важливе значення становили спеціальні методи (компаративістика, термінологічний, герменевтичний, системний, метод класифікації), які дали змогу цілісного репрезентувати зміст сучасної правової освіти офіцерів, виявити її цивілізаційне та соціокультурне значення.

Виклад основного матеріалу. Не потребує доведення теза про те, що правова освіта є невід'ємним складником цілісної освіти особистості. У сучасному педагогічному дискурсі правову освіту розуміють як цілеспрямований та спеціально організований педагогічний процес передачі та засвоєння сукупності правових знань (фахових чи загальноправових), результатом якого є розвиток правової свідомості та

правової культури сучасної особистості. Правова освіта забезпечує процес трансляції основних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей про право і правосуддя, про права і свободи, про обов'язки та закон, які забезпечують формування правової компетентності – невід'ємного складника кваліфікації сучасних фахівців.

Виняткове значення відіграє правова освіта в системі військової освіти майбутніх офіцерів, адже дає змогу не лише оволодіти загальноправовими компетентностями, але й забезпечує глибоку юридичну підготовку щодо знання та тлумачення законодавства, нормативно-правових актів, статутів військ тощо. Правова підготовка набуває особливого значення в умовах воєнного стану, адже військовослужбовців законодавець наділяє значними повноваженнями, правильне застосування яких вимагає уважного прочитання та грамотного тлумачення норм чинного законодавства.

Загалом правова освіта як основна траєкторія формування правової культури відіграє вагоме значення, адже дає змогу вибудувати духовно-моральні пріоритети особистості, розвинути такі важливі якості як правосвідомість, законність, відповідальність, виступає серйозним інструментом досягнення соціальної стабільності.

Зростання ролі правової освіти у військовій підготовці – один із напрямів реформування військової освіти. В ухваленому стратегічному документі «Політика Міністерства оборони України у сфері військової освіти» (2021 р.) зазначено, що візія трансформування військової освіти полягає у «... забезпеченні підготовки військових фахівців-лідерів із високим рівнем професіоналізму, загальної та військово-професійної культури, здатних із високою ефективністю виконувати поставлені завдання щодо оборони України, розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби, прийняття оптимальних обґрунтованих рішень в нестандартних умовах» (*Політика, 2021*).

Серед пріоритетних напрямів розвитку військової освіти сьогодні визначено: формування кадрового потенціалу Збройних Сил України; удосконалення нормативно-правового регулювання законодавства з питань військової освіти; створення багаторівневої системи професійної військової освіти; досягнення сумісності професійної військової освіти з професійною підготовкою в країнах блоку НАТО; інформатизація та цифровізація військової освіти, посилення філологічної та правової підготовки; запровадження оновлених освітніх програм підготовки

військових фахівців; запровадження інституційного аудиту професійної військової освіти; нарощування інтеграції військової освіти в євроатлантичний освітній простір. Більше того, розуміння та реалізація принципів реформування військової освіти (законність, демократичність, відкритість, цілісність, прозорість, добросовісність) також потребують відповідної правової освіти, належного рівня правової культури та правової свідомості.

Осмислення аксіологічного виміру правової освіти військових потребує конкретизації її мети та основних завдань. Сучасні дослідники (А. Балдецький, О. Зарічанський та інші) вважають, що правова освіта військових спрямована на розвиток високого професійного рівня правової свідомості і правової культури майбутнього офіцера, що забезпечує бездоганне дотримання ним правових норм, юридичних актів як під час безпосереднього виконання завдань, так й у повсякденному житті. З-поміж основних завдань правової освіти дослідники називають: розвиток поваги до держави, права, прав і свобод людини і громадянина; формування правових установок, переконань, навичок, почуттів та правового мислення; виховання почуття справедливості та нетерпимості до правопорушень; розвиток поваги до законів та справедливості; формування почуття неприпустимості кримінальних чи інших правопорушень тощо (*Балдецький, 2019*). До наведеного переліку завдань слід додати й те, що правова освіта забезпечує подолання правового нігілізму, який є причиною появи неправомірних і неправильних рішень (*Александров, 2012*).

Пріоритетність правової освіти визначена у всіх законодавчих та нормативно-правових документах, які регулюють реалізацію військової освіти. Це Закон України «Про Збройні Сили України» (1992 р.), «Стратегія національної безпеки України» (2020 р.), «Стратегія воєнної безпеки України» (2021 р.), статuti Збройних Сил України тощо. Так, у Дисциплінарному Статуті Збройних Сил України зазначено, що вагоме значення для досягнення військової дисципліни становить формування правової культури військовослужбовців, а в гарнізоні передбачено посаду помічника начальника гарнізону з правової роботи на якого покладено обов'язок «... організувати і проводити роботу, пов'язану із підвищенням рівня знань військовослужбовців гарнізону, інформувати про законодавство, роз'яснювати існуючу практику його застосування, давати консультації з правових питань» (*Статут, 1999*).

Із огляду на те, що в сучасній педагогічній теорії поняття «освіта» розуміють як процес і результат засвоєних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, здобутих в результаті навчання і виховання, то розглянемо значення правової освіти сучасних офіцерів за трьома основними критеріями – процесуальними (навчання, виховання) та результативними (розвиток).

Аксіологічний вимір правового навчання майбутніх офіцерів. У структурі правової освіти пріоритетність належить правовому навчанню, адже саме правові знання є фундаментом майбутнього розвитку правової культури та свідомості. Результати засвоєння правових знань умовно можна класифікувати на декілька рівнів: перший – поверхові правові знання, неструктуровані, які не дають можливості їх адекватно застосовувати у життєвих ситуаціях; другий – формальні правові знання, які майбутні офіцери можуть використовувати для вирішення нескладних життєвих та професійних ситуацій, проте вимагають суттєвої додаткової правової освіти; третій – аналітичні правові знання, які дають змогу майбутнім офіцерам аналізувати правові ситуації, співвідносити їх причини, характер і наслідки; четвертий – активні правові знання, які дають змогу офіцерам ухвалювати правові та обґрунтовані рішення у складних та конфліктних ситуаціях; п'ятий – рефлексивні правові знання, що репрезентуються в їхньому активному цілепокладанні під час виконання офіцерами професійних завдань, дають змогу усвідомлено та раціонально аргументувати правові положення тощо (Сивак, Дурач, 2007).

Аксіологічний вимір правової освіти військовослужбовців визначається її вагомим значенням для їхньої підготовки та професійного розвитку. Правова освіта гарантує, що військовослужбовці розуміють і можуть дотримуватися законів і правил, що регулюють їхні дії як усередині країни, так і за кордоном.

Значення правового навчання конкретизуємо за кількома аксіологічними кластерами:

– **перший** – *вивчення* основ юридично-правової підготовки, які дають змогу оволодіти базовими знаннями в галузі теорії держави і права, а також військового права та військової юстиції, вивчити статuti Збройних Сил України, основи державної політики в галузі військової безпеки та збройного захисту держави;

– **другий** – *формування* правового складника професійно-стратегічного мислення, який дає змогу аналізувати тактичні військово-професійні явища та будувати стратегічні військові операції

на правовій основі та з урахуванням національного й міжнародного правового середовища (*Шемчук, 2014*);

– **третій** – *оволодіння* змістом військового права як спеціалізованої галузі права, що вивчає питання правових засад функціонування збройних сил та безпеки держави (військова дисципліна, військове судочинство, правила ведення бойових дій, а також законні права та обов'язки військовослужбовців);

– **четвертий** – *опанування* правилами ведення бою, адже для майбутніх військовослужбовців важливо глибоко знати правила ведення бою, володіти методикою визначення ситуацій, за яких правомірно застосовувати силу у бойових ситуаціях;

– **п'ятий** – *розуміння* фундаментальних засад міжнародного гуманітарного права, т. зв. законів збройних конфліктів чи законів війни, які регулюють поведінку збройних сил під час військових конфліктів та включають правила про захист цивільних осіб, військовополонених та поранених, а також про заборону певних видів зброї та тактик;

– **шостий** – *дотримання* військової етики та поведінки, що дає можливість усвідомити важливість дотримання правових та етичних стандартів навіть у розпал бою.

Загалом правове навчання військовослужбовців має вагоме значення для забезпечення правових засад їхньої професійної діяльності, спрямування до виконання завдань в межах закону та принципів справедливості й відповідальності навіть у складних та стресових ситуаціях.

Аксіологічний вимір правового виховання майбутніх офіцерів.

Невід'ємним складником правової освіти є правове виховання, яке розуміємо як процес формування правової культури, свідомості та поведінки в суспільстві відповідно до законів і норм права. Мета правового виховання – ознайомити з правами і обов'язками, навчити розуміти і дотримуватися правових норм, сприяти розвитку правосвідомості та формуванню відповідальної громадянської позиції.

Нині в змісті стандартів професійної військової освіти громадянське виховання займає важливе значення, що відповідає державній політиці інтеграції стандартів українського війська до критеріїв держав блоку НАТО. Громадянське виховання дає змогу розвивати у майбутнього офіцера такі важливі якості як демократизм, правосвідомість, етичність, громадянськість, суспільну активність, небайдужість (*Вавілова, 2023*).

Правове виховання дає змогу побудувати й аксіологічний складник особистості майбутнього офіцера. Поступово у педагогічному процесі формуються такі якості як людиноцентризм, гуманізм, справедливість, визнання необхідності захисту прав і свобод людини, усвідомлення кожної особистості вищою соціальною цінністю, розуміння принципу верховенства права та свободи кожного громадянина.

Аксіологічний вимір розвитку правової грамотності, свідомості та культури як ключовий результат правової освіти. Цілком закономірним є те, що результатом правової освіти є рівень сформованості правової культури, правової свідомості та правової грамотності. Усі ці результати правової освіти дають змогу офіцеру володіти системою матеріальних та ідеалізованих образів культури, які відображають знання та усталені цінності щодо права, правових відносин, правових установок, дають змогу регулювати правову поведінку офіцерів. Результати правової освіти дають змогу спиратися у професійній діяльності на знання історичних та сучасних законів держави і права, а сформована правова культура слугує юридичному забезпеченню демократичного процесу нашого суспільства, демонтажу адміністративно-командної системи управління, ліквідації некомпетентності, дезорганізації, зневаги до права, свавілля тощо (Сивак, Дурач, 2007).

Результати правової освіти мають пріоритетне значення з кількох важливих причин:

– *по-перше*, дають змогу дотримуватися чинного воєнного законодавства, розуміти сутність юридичних механізмів та правових процесів, які мають вирішальне значення для забезпечення того, щоб офіцери та їх підлеглі виконували військові накази та підтримували дисципліну в лавах збройних сил;

– *по-друге*, сформована правова свідомість сприяє розвитку партнерства та лідерства, дає змогу офіцерам свідомо та впевнено ухвалювати важливі рішення, які мають серйозні наслідки, включаючи застосування сили та розгортання військ; більше того, правова освіта надає офіцерам знання, необхідні для прийняття етичних та законних рішень у стресових ситуаціях, гарантуючи, що їхні дії відповідають національним та міжнародним законам та правилам;

– *по-третє*, правова освіта уможлиблює захист прав військовослужбовців, адже офіцери повинні добре розумітися на законних правах та засобах захисту солдат, які перебувають під їхнім командуванням; це включає розуміння прав обвинувачених

військовослужбовців, належні процедури застосування дисциплінарних заходів та вирішення делікатних юридичних питань у військовій частині;

– *по-четверте*, правова освіта забезпечує розуміння міжнародного права та правових механізмів міжнародних відносин, адже у період глобальних військових операцій офіцери часто діють у міжнародному контексті тому знання міжнародного права, включаючи закони збройних конфліктів та угоди про статус сил, має життєво важливе значення для забезпечення відповідності військових дій міжнародним стандартам та договорам;

– *крім того*, високий рівень сформованості правової свідомості дає змогу офіцерам з юридичними знаннями бути краще підготовленими до оцінки та зниження юридичних ризиків у військових операціях, що допомагає запобігти юридичним проблемам і суперечкам, які можуть виникнути під час розгортання бойових дій або місій;

– *нарешті*, правова освіта розвиває в офіцерів почуття підзвітності та відповідальності, сприяє кращому розумінню наслідків дій та рішень як для себе, так і для своїх підлеглих, що допомагає запобігти зловживанню владою та виступає в ролі превентивного механізму вчинення неправомірних дій.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи, варто констатувати, що аксіологічний вимір правової освіти офіцерів виявляє себе у цілісному формуванні їхньої правової культури, свідомості та грамотності. Реалізуючись у правовому навчанні та правовому вихованні, професійно-правова підготовка майбутніх офіцерів забезпечує високий рівень формування таких якостей як правосвідомість, справедливість, впевненість, визнання верховенства закону та принципу свободи громадянина. Правова освіта майбутніх офіцерів забезпечує не лише успішність реформування Збройних Сил України, але й дає змогу ефективно виконувати бойові завдання в умовах воєнного стану, підтримувати бойовий дух та національну звитягу захисників України.

ЛІТЕРАТУРА

- Александров, В. (2012). Правова культура військовослужбовця як чинник формування правової держави. *Особистість. Суспільство. Право* (с. 484-486). Харків: Точка. (Aleksandrov, V. (2012). Legal culture of a serviceman as a factor formation of the legal state. *Personality. Society. Law* (pp. 484-486). Kharkiv: Point).
- Балдецький, А., Зарічанський О., Смовж, М., Фурманов, К. (2019). Формування правової культури військовослужбовців засобами спеціальної фізичної підготовки. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*, 10, 5-12. (Baldetskiy, A.,

- Zarichanskyi O., Smovzh, M., Furmanov, K. (2019). Formation of the legal culture of military personnel by means of special physical training. *Pedagogical innovations in professional education*, 10, 5-12).
- Вавилова, Н. (2023). Стандарти якості професійної військової освіти в закладах військової освіти НАТО, *Військова освіта*, 1, 28-34. (Vavilova, N. (2023). Quality standards of professional military education in NATO military education institutions, *Military Education*, 1, 28-34).
- Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність (2022). Київ-Чернівці: Букрек. (Education of Ukraine under martial law. Innovative and project activities (2022). Kyiv-Chernivtsi: Bukrek).
- Політика Міністерства оборони України у сфері військової освіти (2021). (Policy of the Ministry of Defense of Ukraine in the field of military education (2021)) URL: https://www.mil.gov.ua/content/education/-politika_mou_osvita.pdf
- Про правовий режим воєнного стану (2022). (On the legal regime of martial law (2022)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
- Сивак, О., Дурач, В. (2007). Виховання правової культури військовослужбовців – невідкладне завдання кадрової політики у Збройних Силах України. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 19, 90-95. (Sivak, O., Durach, V. (2007). Raising the legal culture of military personnel is an urgent task of personnel policy in the Armed Forces of Ukraine. *Ukrainian national idea: realities and prospects of development*, 19, 90-95).
- Статути Збройних Сил України (1999). (Statutes of the Armed Forces of Ukraine (1999)). URL: https://www.ifnmu.edu.ua/images/studentam/pidgotovka_oficeriv_zapasu/statuti_zsu.pdf
- Шемчук, В. (2014). Обґрунтування педагогічних умов розвитку професійно-стратегічного мислення офіцерів, *Військова освіта*, 1, 209-218. (Shemchuk, V. (2014). Justification of pedagogical conditions for the development of professional and strategic thinking of officers, *Military Education*, 1, 209-218.).

SUMMARY

Basenko Ruslan. The Axiological Dimension of the Legal Education of The Modern Officer of the Armed Forces Under the Conditions of the State of Martial in Ukraine.

The article examines the theoretical and conceptual meaning and identifies the sociocultural significance of the legal education of a modern armed forces officer under martial law in Ukraine. It has been revealed that the legal education of the military is aimed at developing a high professional level of legal consciousness and legal culture of the future officer, ensuring his impeccable compliance with legal norms and legal acts both in the direct performance of tasks and in everyday life. The axiological dimension of legal education is presented according to three main criteria – procedural (legal training and legal education) and effective (development of legal literacy, legal culture and legal consciousness).

The axiological dimension of legal training is specified in several axiological clusters: studying the fundamentals of legal training, the formation of the legal component of professional and strategic thinking, mastering the content of military law as a specialized branch of law, mastering the rules of combat, understanding the fundamental principles of international humanitarian law, compliance with military conduct. The axiological dimension of legal education is considered from the point of view of civic education, the formation of such qualities as human-centrism, humanism, justice, recognition of the need to protect human rights and freedoms, awareness of

each individual as the highest social value, understanding of the principle of the rule of law and citizen freedom.

The axiological dimension of the results of legal education as a whole is analyzed from the point of view of legal literacy, legal consciousness and legal culture as a key result of legal education. It is concluded that the legal education of future officers ensures not only the success of reforming the Armed Forces of Ukraine, but also allows them to effectively carry out combat missions under martial law, maintain the morale and national victory of the defenders of Ukraine.

Key words: *legal education, holistic education, value dimension, values, training of officers of the armed forces, military specialist, competence approach, martial law, the importance of legal education.*